

ENGLISH HOME.

Коли я ще малим дїтваком бігав по батьківських кімнатах і всі мої вражіння обмежували ся до вигідного ліжечка, забавок, пісень мами і байок небіжки бабуні, мури нашої скромної хати видавали ся мені непохитною кріпостю, поза якою не годне мене досягнути ніяке сьвітове лихо ні буря. До моєї сьвідомости доходив ледви глухий шум того моря, що називає ся житєм і боротьбою. Я думав собі, що колись виплину на се море безпечно, заїду там, де сам тільки захочу і поверну до дому щасливий. Моє родинне гніздище задовольяло всі мої дїточі потреби. Між мріями і дійсністю я ще не добачав ріжниці. Я любив свою хату горячо і вірив, що хоч нема такої другої хати, як наша, під кожним дахом живуть люди щасливі, як діти.

Чимало хмар перелетіло по небі і чимало домів бачив я вже від тої хвилі. І хлопських хат і панських палат і жидівських готелїв. Однак з виїмкою одного гуцульського двора, збудованого на лад середновічних замків, ніде а ніде не довелось мені знайти того неописаного тепла і привітності, того чару домашнього огнища, який відчував я ще дитиною дома, а потім віднайшов аж у старо-англійському „home“.

Просто з родительського дому кинула мене була доля ще малим дїтваком на станцію при типовій урядничій родині. Хто перепровадив ся кільканацять разів із одної каменниці до иньшої, хто бачив, як при тім ломали ся спрятки, товкло начине і зеркала, запропащували ся найпотрібніші предмети, як крали слуги, послугачі і хто навинув ся під руку, хто знає, які дивні бувають по різних помешканях ровклади кімнат, двері, вікна, підлоги, печі та иньші урядження для вигоди або утраплїня чиншівників, які

химерні мають люди способи забивання цвяхів і винимання їх разом з муrom, той зрозуміє, що моя наївна віра в затишне, безпечно і непохитне домашнє огнище розвіялась дуже скоро. В цілім впрочім житю урядничої родини не вдалось мені відкрити багато поезії. Одинокими словами, які ворушили серця в тім сьвітї, були: кар'єра, посада, ранга, титул, квінквенія, аванс, першого, пенсія, дисциплінарка.

Не багато інтереснійші, на мою думку, від урядничих бараків также ті деревляні, низькі, понурі стодоли, поділені на дрібні комірки, що називають ся у нас „шляхетськими дворами“.

Розмірно найбільше ще поваги і поезії в ролинах жидівських, з їх релігійною тугою до обіцяної землі, в погордою для приличних спрятків і ритуальним способом житя. Все, що нам видасть ся придатковим і байдужним, промовляє до душі Жида і втворює в жидівській родині релігійно-патріотичний настрій: і вічно спаковані куфри, і хальдейські сьвічники, і пожовклі зі старости книжки, і кухонне начинє у символічних єгипетських формах, і тисячі подробиці, в яких відбита історія, поезія, релігія та ціла душа сього великого народу. На жаль так склала ся доля того народу у нас, що жидівською хатою стала типова „święta karczma“, коли вже не згадувати про доми жидівської плютократії, запхані купленими від чужих антиками або банальною міжвародною тандитою.

Не диво отже, що той, хто тиняв ся по бараках військових і приватних, хто жив „кутом“ з людьми иньшої вдачі і привичок, спав на фірі і по залізничних вагонах, або не міг заснути по дрантивих готелях, той у хвилях утоми, вичерпаня пригадує кімнати родинного дому, де все було в гармонії з душею і серцем, де кожда дрібниця мала зв'язу йому історію, кождий звук свою мелодію і зрозумілу для нього мову. До того з такими споминами не легко привикнути до чужого господарства, і самотній людині ще найлюбіща невелика кавалерська кімната з так званим окремим входом хоч би й для аматорів чужої гардероби. От тим-то опинивши ся в Лондоні я не мав охоти заїхати до дуже добрих знайомих, що були б мене у себе примістили на житє. Замешкавши хвилево з моім другом Даріяном в готели, я думав знайти собі таку самітну „келію“. Адже Лондон великий. — Ходім звідси, кажу одного вечера до Даріяна, тут нема душі в сій кімнаті. Знайдемо собі щось яснійше і гідне. Якусь малу, чисту кімнатку з осібним

входом. — Однак Даріян усміхнувся скептично. Він жив у Лондоні давніше, знав його, на скільки Лондон можна пізнати, і знав також мене і мої вимоги. — Єсть душа — каже — і в тій кімнаті, тільки що для нас незрозуміла. Тільки се душа продажна і трівіяльна. Не багато тратимо, коли її не знаємо. Всеж таки над сим „питанєм хати“, сказав з міною економічного політика, варто нам застановити ся. На мою думку, хто їде в чужий край і живе в окремії кімнаті як монах, той поступає дуже неконсеквентно. Адже значно краще поставити гроші на лотерію а самому не рущати ся в дому. Ти — каже до мене — приїхав провірити дещо власними очима і побачити більше. Коли хочеш розуміти англійське житє, поселись при англійській родині. Принаймні я зробив би так на твоїм місці.

Рада Даріяна не відразу трафила до мого пересвідчення. Я мав охоту спорити. Однак з ним було трудно спорити, бо Даріян знаючи мене доволі докладно, наперед брав мої аргументи в рахунок і доходив до таких самих висновків значно коротшим шляхом.

Ми йшли якийсь час мовчки поруч себе, врешті я у відповідь на Даріанову раду звернув на найблизшу стацію лондонської підземної залізниці. — Куди їдемо? поспитав з хитро прижмуреними очима Даріян. — West End Holland Park, Clarendon Road, — була моя відповідь і на другий день досвіта збудило мене піане коцінцінського когута в старосвітському домі англійської купецької родини. Від того часу починає ся також моя близька знайомість з англійським житєм і світоглядом.

Крім щирої гостинности, яка зустріла мене, чужинця, в отському домі, нї родина нї сама хата не ріжнила ся нічим замітним від соток тисяч иньших англійських родин і домів, які складають ся на західні части Лондону. Clarendon Road, се така сама вулиця, яких непроглядний лабіринт дримає в акаціях, сикоморах і славновісних лондонських туманах. Головними гостинцями, що перетинають місто наповдовж і наперек, суне як день так ніч навала возів, трамваїв, омнібусів, фіякрів, автомобілів. Все те чинить глухий шум подібний до шуму повені або моря. Однак кількасот метрів в бік від того гостинця той клекіт і шум губить ся в огородах, розшибає ся по старезних деревах, зливає ся з шумом їх листя і завмирає та тихне. Відійшовши в той бік, між огороди, має ся вражінє затишного села або місточка, де вози належать до

рідкостий і пси, надслухуючи з нуди один одного, гавкають цілими ночами до місяця. Ще на вулиці лунають стуки отвораних дверей, прохожих людей, голоси продавців овочів і молока. Але по огородах буває иноді так тихо, що видається, немов би чуло ся шелест тінний, які падають з кріслатих вязів на траву і бігають під найлекшим подувом вітру. Походить се не тільки з віддалення від ярмарку, який кипить на головних гостинцях, але також з гладко вимощених доріг і способу життя Англіїців. Ніяких криків ані безцільного голюканя по вулицях не чути, люди дбають за те, аби робити як найменше стуку і говорять навіть дуже мало. Доми стоять кілька або кільканацять метрів від вулиці, за залізничними лякерованими штахетками. Перед вікнами стоять акації або клени або гложина або сикоморн. Там де троха більше місця або світла, видко перед домами цвітники; де місця менше, там стоять поскладані в піраміди різні мінерали, мушлі та каміне. В тім проявляє вже вроджений Англьо-Саксонцям хист збирати все, що легко не псується і пригадує море, скали, ліс, природу. Дуже часто бачиш перед домами в Англії високі щогли, на яких вивішують ся фляги з гербами на сьвята і обходи. Однак хоч і як Англієць дбає за зверхній вигляд свого дому, прибирає його цвітами у вікнах, повоем, вином і мохом, малює старанно двері, вікна, сходи і пороги, чистить замки, вивішує фляги, — загальний вигляд того дому робить суворе вражінє. Ніколи не побачиш нікого в дверех ні в вікні ні перед домом, хіба що він жде перед дверми на когось, поле в огородці або підливає квіти. Двері все заперті на ключ. Хто не знає льондонського життя, не розуміє англійської вдачі і привичок, тому найкращі льондонські вулиці видались би містом завмерлих. Доми не мають зі собою ніякої комунікації. Зверха почорнілі від дощів, позамикані, заслонені деревами подабають радше на азилі глухонімих або нервово хорих, як на мешканя діяльних, запопадливих і енергічних купців, що ровній всіх фізичних та умових сил поклали собі ясною метою і змагають до неї сьвідомо, всіма способами. Аби відкрити принаймні частину тої загадки, треба пригадати британський індуїзм та суспільну історію англійського народу. Вдача замкнена в собі, маломовна і недовірлива, се продукт може надто скомплікованих впливів, аби його зрозуміти. Може найбільше тут зробив клімат, географічне положенє і расові прикмети тих народів, що витворили англійську породу. Але не менше зазначила ся також

історія взагалі на вдачі і способі життя Британців. Розвиток того народу не доконував ся під впливом якоїсь одноцільної чужої організації політичної, тільки під впливом поодиноких елементів, поодиноких і зовсім між собою не пов'язаних політичних центрів, які витворювали ся і поборювали ся взаємно на острові, в міру як їм ставало за тісно. Історія України, коли б вона була заступлена з усіх боків морем, була б, як показує її княжий період, розвила ся аналогічно. В Англії ніхто не мав ніколи такої сили, аби сягнути своїм впливом поза мури англійської хати і змінити в тій хаті лад відповідно до інтересів династії чи камарилі. Були кривди і насильства, але ті відширав Бритиєць мечем і рушницею. *My house is my castle*, казав сьміло посіпакам і замикав двері на засуви. Колиж пан хотів жити безнечно в своїм *castle*, йому треба було числити ся і з тими менчими замками, які стояли на панськїм ґрунті. Ніяка організація не переломала ніколи в Англії того замку, що забезпечував хату перед непрошеними гістьми. І тепер такі події, як домашні ревізії, практиковані в мілітарних державах, в Англії немислимі і незрозумілі. До арештованя когось дома треба видати трибуналови оправданій вирок. Ревізії дому замешкалого историчними злочинцями або фальшивниками грошей допускають ся тільки за згодою властителів сусідніх домів і за окремим декретом трибуналу. Тим скарбом особистої свободи дорожить кожний і в своїй хаті бачить справді сей захист, якого не може нарушити людська рука безкарно. Вже ся одна нетикальність англійського дому наповняє його такою принадою, таким чаром, яким не може почванити ся ніяка иньша хата на сьвіті. Англійська хата, хоч яка-б вона була маленька, то не тільки „дах над головою“, як у нас її часто називають. Для Англійця се дороге серцю родинне гніздо, найкращий, найсьвятіщий куток на цілому сьвіті. Він будує свою хату для себе і не дбає за се, чи вишній її вигляд подобає ся кому иньшому. Від порога зачинає ся його домашнє огнище (*home*), і всі гадки і всі змаганя Англійця йдуть до того, аби се сьвяте огнище зробити царством спокою, безпеченства і щастя. Чужинця, що переступить поріг сього дому, вразить любо передовсім вигода в цілім нутрі хати. Певно, що матеріяльна вигода домівки, то ще річ сама собою незамітна. Се таке природне і звичайне явище, як те, що страва поживна, піч гріє а вікно пропускає сьвітлє до кімнати. Тим часом треба віків культурної праці на виробленє того зрозуміня, що

піль хати — бути вигідною. Тим самим коштом і заходом можна покласти хату вигідну і хату таку, як у нас кладуть люди. Але тут саме показуєть ся культурна різниця між англійським розумінням вигоди і нашим. Слово „комфорт“ значить у нас збиток, претенсіональні оздоби помешканя, як золочені рами образів, яскраві портієри, блискучі меблі, штучні квіти, псевдояпанські вахлярі і загалом уся непотрібна тандита, яку скуповує ся для того, що видаєть ся дешевою і береть ся на сплату. Те саме слово „comfort“ значить в англійському „home“ щось зовсім иньше. Англієць називає комфортом добре принасовані вікна і двері, практичну кухню, домову лазню, прості але тривкі спрятки, добрий матрац на постели, поживний кусень мяса і філїжанку доброї гербати. Невжеж прийшло би в нас комусь до голови називати такі річи „комфортом“? Наша т. зв. інтелігенція переняла більшу часть домашнього ладу, звичаїв і манєр від тої верстви, яка їй перше заїмпонувала. Се були панські економи і лісничі. Економи вчили ся *savoir vivre*'а по шляхетських креденсах і гардеробах, а шляхта вчила ся рицарських звичаїв по французьких тінглях або від бон, що у Франції помивали тарелі або доїли корови, а в Галичині впоювали в графів і баронів велико-світлові звичаї та благородні ідеї.

Якось незадовго потім, як мені прийшла гадка покинути готель, навідав ся Даріян до мене.

— Чи думав ти коли, — кажу — яка найхарактернійша різниця заходить між нашим галицьким домашнім житєм і тутешнім?

— Ще й як часто, — сказав Даріян. — Мені не сходить з гадки, що у нас коли чоловік пошиєть ся в пірє, то купить фортеп'ян або білярд. Так само півцівілізовані Кафри купують циліндри і ланцюшки від годинників, але ходять немиті і босі. Тут зачинають люди від ванни і кухні. Се дійсно насущні потреби. Чи тямши того сторожа при ул. Пекарській у Львові, що мені послуговував і все казав: „Вибачте за слово, черевики?“ Знаю панночку в маючої родини, що відвертає ся дискретно, коли не келішок коняку. Я читав також, що Ботокуди соромлять ся їсти. Однак загалом нерозуміне справдішніх потреб і вимогів люднин та невміле їх заспокоюванє. се тільки низький ступінь культури. Значно лекше півдиким народам прийняти такі деталі в одязі і поведеню, які відразу кидають ся в очи, ніж арозуміти найпрімітивнійші основи

гігієни і вигоди та завести потрібні прилади для їх розумного за-спокоеня. Покажу тобі тут у Лондоні наших земляків з над Дніпра, що навчили ся незле бавікати по англійськи, носять наймоднійші кравати і ковнірці, але не відучили ся доси плювати на стіну або підлогу і носити тютюн у куснику брудної, заязленої газети або просто в кишені від камізельки, а *la rinfusa*. Вони доси, хоч живуть по кільканацять років в Англії, інформують ся про її житє з „Нового Времени“ або „Петербуржскихъ Вѣдомостей“, бо житє й часописі англійські для них незрозумілі. Скажи-ж мені тепер, де лежить ся їх гнучка і широка вдача? Якого біса сидіти їм осьде, коли мають очі і не бачать, мають вуха і не чують?

Тим часом вбігла до гостинної кімнати, де ми сиділи, наймолодша донька господарів, девяти-літня дитина. На вид сього явища Даріян перервав свої злобні тиради. Він бував від давна гостем у тім домі, діти кликали його вуйком і незвичайно любили.

Мала Неллі сплеснула з утіхи руками і сіла безцеремонно на Даріянових колінах.

— Дивіть ся, пане, — сказала звернувши ся до мене. — Вуйко виглядає так як Геррі Ервін (Irving), тільки що молодший. Всі ладні люди бувають і добрі. А вуйко такий непоцтивий. Все перше брав нас з собою до парку, а тепер уже не хоче. Я сама веслувала раз вдовж, через цілу серпентину*). Попросіть ви його, Айвен. А по тому там такі чудові коні. Які то десь щасливі ті люди, що їздять на конях, по Ротенров (Rotten Row).

— Певно, що дуже щасливі. — казав Даріян, — ніхто не прозиває їх непоцтивими вуйками. Всі вони мають добрі сестринці, що грають їм мазурки, довго, по кілька разів одну і не дають ся просити.

— О, вуйку немилосерний, я також вже буду добра і послушна. Тільки візьмеш нас до парку, добре?

І поцілувавши вуйка стрибнула до пняїна заграти Даріянови мазурку. Її дрібна рука не мала ще ані сили ані вправи грати нервові мелодії Шарвенки ні удержати їх діяпазону. Але при клявіатурі на високому табуреті виглядала як олицетворене діточої щирости і невинного одушевленя, а її гра ворушила серце ніжними, наївно невикінченими акордами.

*) Serpentine — ставок в лондонським парку Hyde Park.

— Чи се не справдішня дитина, в усім чаром здоровля і молодости? — говорив до мене тим часом Даріян, кивнувши головою в сторону Неллі. — Диви, як сияє вона молодістю і здоровлєм. У неї нормально розвита клуби і груди, здорові зуби; цвіт лица зраджує бездоганні функції жолудка і печінки. Рухи гнучкі і легкі. До того все те зовсім не випадкові дари природи, се здобутки свідомого ціли культу здоровля. Ті люди живуть тихо і скромно, однак не занедбали нічого, що моглоб їх дитину зробити сильнішою і відпорнійшою на недуги. Се також не аби які скарби, що ховають ся по сих затишних домах у Лондоні. Вона називає мене своїм другом і поводить ся зі мною просто і звичайно, як дитина. Ні за що в світі не хотіла б мене вразити чи згрізти. Однак вона не мальована цяця. Якось недавно я був свідком інтересної сцени. Неллі бавила ся з дітьми в огороді і один хлопчисько ущипнув її з пустоти в шю. Треба було бачити, як вона звинула ся обурена і кинула ним піби околотом на землю. Хлопець устав потовчений і збентежений, та рад-не-рад пішов її перепросити. Ніяких судів старших ані скарг не було. Її простий, дитячий розум зовсім вистарчив до полагодження дрібного непорозуміння. Однак раджу тобі придивляти ся і прислухувати ся пильно до того, яку вагу привязують тут до розвою душі у дитини. Тоді зрозумієш, яким чином Бритійці запанували над світом. Вони вчуть ся просто панувати від дитинства. Панувати над забаганками, над змислами, над видатками, над власним домом, над підприємством, над людьми, над морем, над природою. Вже ся мала, ніжна дитина вчить ся запрягати ся до самостійної праці. Вона вчить ся малювати на дереві і заробляє тижнево шілінга (1 к 20 с.). Крім того ходить до школи, вчить ся на фортепані і належить до церковного хору. Зароблені шілінги складає на книжку до банку.

Мені пригадав ся тут епізод з дитячих літ на станції. Я діставав від родичів по кількадесять сотиків на дрібні видатки. Але що сих видатків у мене не було, я за радою батька купував поштові марки і приліплював їх на поштовій карті ощадности. Одного вечера се викрило ся випадково і я почув від моїх імпровізованих опікунів ось яку гадку: „Се вже ганьба, аби дитина в твоїм віці промувала ся на такого брудного скупиндриягу“

Ся догана пекла мене доси. Всеж таки показало ся, що Даріянові спомини з бурси значно цінніші.

— Ти зовсім непотрібно — казав Даріян — розпадаєш ся над такими тонкостями. У нас у бурсі в Н. Н. піклували ся, що так скажу, не тільки душею, але й тілом. На сніданє хто не хотів зацвилого хліба, міг піддержати розвій молодого організму співанєм кондаків на хорах. На обід була все каша з хробаками. В п'ятницю я мав усе релігійні скрупули з тою стравою і вибравши що тлустійші хроби, за всю омасту задоволяв ся мишачками. Ми нераз за третю страву віддавали ся контемпляції над пустими, немитими від заснованя бурси мисками, аж чемний голос пана директора гукнув усе захриплим дишкантом: „Ану, смердєча худобо, марш до лєкції! Жербись іно, як свиня єден з другим!“ Ніхто з нас сими словами не ображував ся, бо всі чули, що се тільки батьківські способи розвою амбіції і всіх благороднійших елементів нашої душі. Культурі тіла була присьвячена тільки одна година, в суботу. Приношено лавку на середину кімнати і деякі, привілейовані одиниці притягано за вуха, иньші за волосє. Вір мені, що найніжнійші спомини моєї молодости вяжуть ся з тим шафотом, на якому витріпувано з нас останки людського достоїнства. Більша часть бурсаків не вмiла оцінити сеї батьківської опіки та пішла служити чужим. Варто б обчислити процент ренегатів, що виходять із наших бурс, бо се дало би ще може несогiрше свiдоцтво людської влачі.

Даріян завважив, що Неллі перестала грати і не хочючи перебивати нашої розмови приглядала ся посоловіла і розсїяна нотам. Він умовив ся з нею, що підуть в суботу до Гайд-парку і почав її розпитувати про знайомих.

— Скажи, Неллі, що татко писали? Чи мама дуже занята? Кого найбільше любить Неллі в учительок?

Мала Неллі рада була говорити про всі дорогі для неї особи. Татко писав, що тєнер у Каїрі, здоровий. Мама смажить мармоляду і зараз вийде до гостинної. А в учительок любить найбільше міс Колінс, бо вона оповідає про Шкоцію, а Шкоція, то найкращий край на свiті. Коли вже буде старша, заложить фабрику, наскладає багато грошей, тоді поїде до Шкоції і купить там коттедж (cottage, по нашому вілля).

— Дуже добре, — кажу, — але як буде виглядати ся вілля?

— Буде дуже маленька, — щєбетала Неллі. — Але має бути ціла в сірого каміня, з черепаєм дахом і обросла новосєм. У середині

буде вся вистелена такими тапетами, як перла. А на вікнах будуть гарні цвіти.

— Якіж коври будуть? Певне також темно перлові? — докинув Даріян.

— Ні, ковер буде тільки в гостинній, такої барви як сталь, а решта кімнат буде застелена лінолеум, бо то можна змити і все свіже.

Так говорила мала Неллі, а хоч у її мріях було багато дитинства, то не менше знати було і ширю любов до домашнього огнища, сильнішу над усі інші змагання і пориви. Її вчено від маленьку розуміти вартість власного, вигідного і гарного помешканя. Вона знає докладно, як має бути уладжена кухня, лазня, їдальня, спальні і гостинна. Сього вчуть найдокладніше в школі, на відповідних моделях, з поясненем, які урядження найпрактичніші і найтривкіші. Слово „home“ вимовляють у школі з пієтвизмом таким самим, як слово „Great Britain“ або „Fatherland“. Кожда дитина знає пісню „Home, sweet home“ і пословицю „there is no place like home“. Навіть бурси, доми поправи і шпиталі, хоч уладжені без того тепла, яке дає батьківська хата, будовані так, аби пригадували бодай в частині родинні доми. В цілій системі виховання провідною думкою являється засада, що підставою сили і величи Англії ніщо інше, як святе, безпечне і здорове домашнє огнище. Такі ідеали, як державна посада, золотий ковчег не входять у склад світогляду вільного народу. Оттим то вже і в родині атмосфера не пригадує нічим бюрократичної дисципліни ні касарняного ладу. Почутє власного достоїнства, то психічний мотив, яким користує ся вихованє. Всі рабські інстинкти, як почесть для сильнішого, сліпе послухенство для кого будь, ідолопоклонство в різних формах і лизунство викорінює ся свідомо, систематично і немилосерно, а на їх місце кладе ся ідеали самостійности моральної і матеріальної, чемність для старших і для жінки, християнську етику і почутє власної гідности. Кожда дитина виховує ся в тім дусі, що незалежність то найбільший скарб, яким може втішатися людина. Закон каже, що Британець не обовязаний зліпити капелюха перед ніким, навіть перед королем. І муштини не шапкують перед собою до землі, як пб деяких знайомих мені краях, ані навіть не доторкають ся капелюха. Здіймає ся капелюх тільки віддаючи поклін жінці або королеви, коли покаже ся між народом. При підписуваню конституції

пери стають перед королем у капелюхах на знак, що не думають уступити ні крихти зі своїх прав і віддають власть у королівські руки з виразним застереженням незалежності. При одній нагоді мала явити ся перед Едвардом VII депутація секти Квекрів, яким релігія забороняє виразно зіймати капелюха перед кимбудь. Їм признано в засаді право вийти до авдієнційної залі в капелюхах, однак в чемности для королевої вони згодили ся, що кождоу з депутатів окремиї льокай здіймав капелюх з голови і держав його, поки не скінчила ся авдієнція. Потім ще в залі понакладано їм капелюхи і Квекри вийшли, не порушивши своєї засади. По бюрах і банках багато урядників користує ся тим правом, що не шанкує ся нікому, і сидить у капелюхах. Все-ж таки рівнобіжно з сею свободою іде також пошана для інтересів ближнього. Виразом того є звичай, в цілій Англії заховуваний скрупулятно, що вийти до чужої хати не личить, поки не вийде хтось із тої хати і не запросить до середини. Увійти без дзвоненя до хати має право тільки домашній, і ніхто иньший не поважить ся ніколи того зробити. Мені доводило ся бачити вікові пані, які в найбільшій дощ і студінь дзвонили до отворених припадково на розстїж дверей добре знайомої родини і не важили ся вийти навіть на поріг, аби захоронити ся перед зливою.

Така велізна консеквенція і лад характеризує також родинне жите в домі. Вже сам плян (розклад) кімнат так придуманий, що відповідає поділові функцій родинного житя і господарства. Крізь входові двері від улиці входить ся до сіний (lobby). Сіни переділені від головних дверей ще одними скляними дверми, так, що коли навіть внішні двері стоять отвором, ще ніхто не загляне до середини дому з вулиці; в малого коридора (сіний) перші двері на бік ведуть до гостинної. Другі двері з коридора, глибше, ведуть до їдальної (dining room); треті двері, просто входових ведуть до кухні. З того самого коридора ведуть також сходи на поверх, де містять ся спальні, окремі звичайно для кождої особи, навіть для малих дітній. Там також дістають поміщене на ніч гості і містять ся лазия. Впрочім живуть гості разом з родиною. Служниця має також свою спальню. Кімнати мають тільки по одних дверях, з коридора; між поодинокими кімнатами нема безпосередної комунікації. З одної тільки кухні виходить ся до пральні (scullery), а з пральні на подвірє (houseyard). На подвірю, обведенім високим муром, містить ся комірка на дрова, на різні причандали

і ватеркльозет. Так виглядає розклад англійської хати. Відповідно до матеріяльних засобів буває в деяких домах кімнат менше або більше, приміром замість окремої гостинної, їдальні і кухні буває одна кімната, замість чотирьох спалень бувають тільки дві. Однак ніколи нема постелі на долинні, в кухні або їдальній, навіть у найбільшійших хатах пролетаріату. Вже в огляду на сам плян наші доми являють ся в порівнянню до англійських, примітивними шопами. До того раціонального пляну кімнат приміненій консеквентно розклад спрятків та ціле домашнє господарство. Через день ціла родина живе на долинні, зглядно поза домом. Спальні на горі вітрять ся тоді і пряхуть. Ліжко, умивальня і комода на біле, то спрятки, які стоять у спальні. Чим менше тих спрятків, тим чистійше можна удержати спальню. Але й ще одна провідна гадка видна в системі умебльованя. Спратки мають служити певним ясним цілям. Прикраси, то річ другорядна. Для того бачить ся в англійських домах менше вистави, а більше вигоди. Меблів мало, але вони тривкі, сильні і потрібні. По робітничих домах мені трафляло ся бачити комоди і столи в грубих магоньових брусів. За те не побачиш там кривих зеркал, штучних цвѣтів, сорокато-го лахмітя, що називає ся у нас „жіночими робітками“, та богомазів на стінах, поза якими люблять плодити ся блощиці.

В кожній кімнаті містить ся замість печи ватра (chimney) в стіні, на подобу старофранцузьких cheminée. Огонь на тій ватрі горить вільно і удержуєть ся цілими днями, бо люди люблять тут бачити горючу ватру, справдішнє домашнє огнище, удержуване зі щирим пієтизмом для тепла і відради. Над ватрою висить більше зеркало, а на гзімсі стоїть годинник і майоліка. По обох боках ватри стоять вигідні фотелі.

Се був би в найзагальніших нарисах образ англійського „home“, такого, яким зробила його довговічня культура та історія сього вільного і могутнього народу. Палата князя ріжнить ся в Англії від хати робітника тільки розмірами і матеріялом ужитим на будову. Впрочім провідна гадка в будові однакова: плян відповідний національному поділові житєвих функцій родини. Скаже хтось, що і в нас житєві функції родини підпадають певним природним законам і їх поділ та лад приміненій до економічних та суспільних вимогів нашого краю. Як мурувати хату мужикови, коли він сходить на зебри? Як уладити домівку урядникови, коли його вічно переносять? Треба так жити, як кому можливо. Однак треба ца-

мятати, що культурні заведеня чужих не тим для нас інтересні, що можливо їх часом живцем пересадити на наш ґрунт. Таке пересаджуване річ сумнівної вартости, бо рослина, що приносить буйні плоди на однім ґрунті, дуже часто вироджуєть ся та зводить ся цінащо на иньшім. За те інтересно для нас чуже житє як студія, для пізнаня законів загальнійших та глибоких. Вікно моєї спальні на Clarendon Road виходило на огороди, що пригадували менї дечим яснійші хвилі і будили цілий ряд дивних споминів. До того піяли на подвірю досвіта когути і протягом безсонних ночий менї думало ся якось часто про наше житє та насували ся порівнаня.

Для чого у нас житє іде так слїпо, без провідної думки, без розуміня елементарних буденних потреб, без огляду на причини і наслідки? Діти приходять на сьвіт на потїху а потім живуть на утраплїне родичів. Нема їх де примістити, бо ґрунту мало, ремесло тільки для звихнених, синекур за мало. Нехай ідуть у чиновники. Найпрімітивнійших функцій у нашім господарстві нема кому виконати, продуктивність упадає, а зростають тягарі і паразіти. Тай як може бути инакше, коли й напів осьвідомлену частину суспільности здавило ярмо бюрократії. Безмисність, яку видко в домашнім житю, характеризує ціле народне господарство. Може кому буде інтересно пізнати иньший лад, що веде також до иньших здобутків.

І. Петрушевич.